

El classicisme italià a la capella del Santíssim Crist de Sant Roc d'Oliva i la vessant social de la mateixa

JOAN FRANCESC PI I APARICI

I. El marc il·lustrat de la Capella

Una de les obres arquitectòniques més notòriament destacades del patrimoni olivà és la Capella del Crist, ja que pertany plenament al corrent artístic clàssic de començament del segle XVIII. Està concebuda, constructivament i decorada, sots l'ensenyament romà,¹ capdavanter en aqueix moment i mereix aparéixer en els manuals d'art tant del batxillerat, com de les facultats de lletres.

En els primers anys del Segle de les Llums i paral·lelament a la inflexió barroca que motiva la presència d'artistes a València, es realitzen diverses obres —fonamentalment arquitectòniques— encoratjades pels matemàtics valencians que afirmen a la ciutat un clar corrent classicista autòcton. Els aspectes que constituïren, que hom detectà en l'àmplia activitat constructiva desplegada per aquests matemàtics durant les primeres dècades del segle, van estar la preocupació per restituir la gramàtica dels ordres, especialment en la versió de Vignola o l'ampliació del panorama compositiu clàssic inspirat eclècticament en novetats dels tractats francesos o de llibres d'estampes de les noves fàbriques de Roma.

Un exemple de l'immediat ressò “novator” en l'arquitectura el personifica José Cardona y Pertusa (1672-1732), arquitecte i gravador. Ell tingué a veure amb la construcció de l'església de Santa Maria d'Oliva,² quan el 1726 tornà a donar nous plànols reafirmant les directrius classicistes i romanes alabades anys enrera per Tosca i Corachán, aquestes eren el presbiteri semicircular i capelles laterals amb cúpula de mitja taronja i llanterna. És molt possible que el mateix Cardona o algun deixeble seu tinguera res a veure amb el traçat de la capella del Sant Crist, almenys està en la mateixa línia de construcció. Existeix la relació de l'arquitecte amb Oliva i dos anys abans (1724) el canonge Visitador General de l'arquebisbat de València, Togores, havia manat, en referir-se a la millora de l'organització de les *presentallas y dávidas* de la venerable imatge del Sant Crist, que es féra una arca amb tres claus —per al capellà, per al regidor del raval, Miguel Savall de Francisco, i per al síndic de la parròquia— i, que

¹ BÉRCHEZ, J. (1990) «Cultura artística: Entre la tradició i la novetat» dins *Història del País Valencià. L'Època Borbònica fins a la Crisi de l'Antic Règim*, València: Ed. 62, volum IV, pp. 335-343.

² L'any 1704 Gil Torralba n'havia fet els primitius traçats. COTS MORATÓ, F. (1989) *Estudio Histórico-Artístico del Templo de Santa María la Mayor de Oliva*, Oliva: Ajuntament (Sèrie Vària G).

Retaule major de la capella del Crist

nomenaren els electes perquè dugueren l'administració d'aquesta devoció,³ un dipositari i un escrivà sense salari. Hi havia una voluntat manifesta de dur endavant aquesta devoció.

Encara que el manament de l'any 1724 es relaciona directament amb la construcció de la Capella moderna, quan mana que desapareguen dues moreres del cementeri parroquial⁴ i, que per això fóra factible contactar amb algun arquitecte important del moment, ja ens hem referit a Cardona; el moment zero d'aquesta construcció de primer ordre, concebuda com una arquitectura de la capital, i sota les directrius triomfants italianes, és el 12 de juliol de 1733.⁵

El vint-i-quatre del mateix mes i any els administradors de la imatge del Crist prengueren els béns que del Crist tenia, a la seua mort, el rector Tomàs Barceló,⁶ que consistien en sis anells⁷ i cent una

lliura valenciana i trenta vuit sous; trets de l'almoïna de la seda d'eixe any.

No tenim les dades del començament de la Capella, ja que els càrrecs i dades amb cronologia relacionats al Llibre de Fàbrica⁸ comencen el 1732 i la fulla anterior és de 1719. Encara que arxivísticament hi ha més fonts documentals que pugen donar llum a la mecànica constructiva, i així contestar les preguntes que tots ens hem fet, com diu mossén Francisco Pons Moncho,⁹ aquestes són de caire seqüencial i general, i aporten molt poc del que necessitem. Per exemple, en el descàrrec de Bautista Sanchis, fabriquier dels anys 1735-37, llegim «*cargo de 5l. a Lorenzo Chafreón pintor por revocar el quadro de la concepción, póliza de 14 de julio de 1735*»¹⁰ i «*6 libras a Pedro Juan Codoñer, maestro pintor por la revocación de las imágenes de Nuestra Señora de los Dolores y San Juan que están en el retablo nuevo del Santo Christo, póliza 30 de noviembre de 1735*».¹¹

³ Foren nomenats Josep Canemàs, Bautista Morera menor, Guillermo Vidal, Francisco Ferrer, Francisco Savall, *mayor*, i Joseph Garcia d'Agustí. El dipositari fou Bartolomé Bañuls i l'escrivà Roque Girau.

⁴ Vegeu l'apèndix documental d'aquest article.

⁵ El rector Juan Bautista Herman va reunir la Junta dels Electes de la parròquia, formada per vint-i-sis homes, a la sagristia eixe dia, per comunicar-los que pensava dur endavant el manament del Visitador General D. Antonio Togados y Valenzuela, de nou anys abans (21-11-1724).

⁶ Va donar compte dels mateixos el vicari mossén Vicent Barceló.

⁷ Els anells no estaven taxats però s'hi especifica que eren d'or.

⁸ Libro de Fàbrica (1695-1769), sign. H.2.3.a. Arxiu Parroquial de Sant Roc (d'ara endavant A.P.S.R.).

⁹ Domínguez, J. M^a, PONS MONCHO, F. (1989) *Sant Roc d'Oliva. Apuntes históricos*. Oliva: Colomar. Junta pro I Centenario del Templo Parroquial de San Roque, pg. 140.

¹⁰ Libro de Fàbrica (1695-1769), sign. H.2.3.a. A.P.S.R., pg. 57 v°.

¹¹ *Ibidem*, pg. 58.

El rector Herman indica que les pòlisses estan comptabilitzades als llibres racionals, que és una font documental seriada on, només, apareixen les quantitats sense grans explicacions.

La definitiva tenedoria d'aquesta comptabilitat quedà fixada per la reunió que tingueren rector i electes el 26 de desembre de 1734. Acordaren dur-la separant amb claredat les quantitats monetàries de la imatge de les de l'obra de la Capella.

II. La vitalitat constructiva de la pietat religiosa

Cap als anys centrals del segle XVIII, coincidint amb l'auge econòmic, es renoven a València ciutat massivament les fàbriques dels temples, amb una intensitat només comparable a la del període que ocupa la prelatura de l'arquebisbe Ribera, un segle i mig abans, quan, com va ser el cas de Sant Roc, moltes mesquites varen ser transformades en esglésies cristianes. Hom coneix l'especial predilecció que l'arquebisbe Mayoral a València sent envers la construcció de nous temples, fins a l'extrem de ser titllat «*de ambicioso en dejar nombre de sí*» en promoure «*el fomento de la piedad y de las letras*».¹² A l'igual que a la capital, Mayoral, també procura i coopera, econòmicament, en el nou convent de les clarisses d'Oliva, que referen en aquests anys.¹³

El resultat d'aquest afany constructiu és ben palpable en els paisatges municipals valencians, poblats de característiques esglésies, de façanes de perfils mixtilinis i múltiples pinacles, cúpules de teules vidriades i torres campanars d'esvelts acabaments i paraments de maçoneria. Els seus interiors amb camarins i capelles millor proporcionades i comunicades entre si a tall de naus laterals configuren una fórmula que cala fons entre els feligresos, no tant per les seues mesurades proporcions com per la seua perfecta adequació a les necessitats d'una exacerbada pietat popular, procliu a la utilització del temple com un lloc idoni per a celebracions de festes litúrgiques, novenaris i pregàries.

En aqueix moment es desenvolupa tota una hipertròfia decorativa, com comprovem a la Capella del Crist, brillant i colorida, formada per un llarg repertori decoratiu, aplicat en part a Sant Roc com són els retaules, cancells, trones amb tornaveus, cors, portades interiors, marcs colrats, colps de rocall en llunets i florons, llenç en capelles, frescos en petxines, estàtues en retaules, artilugis mecànics per a exposicions, tot servit per múltiples professionals cada cop més posseïdes d'un sentit culte de la seua vàlua artística, entre els quals l'escultor-ornamentista, en general, actuava com a director d'aquesta mena d'enorme orquestra. En aquesta línia està el descàrrec d'1 de febrer de 1742, ens informa que els vidres per al nínxol del Sant Crist i l'alabastre per a la Capella vingueren d'Alacant; i dauraren el retaule, la capella, les claus i els penjants de la mitja taronja Bartolomé Juanina i Juan Belando.

¹² BÉRCHEZ, J., op. cit.

¹³ CASTELL BOMBOÍ, J., PI y APARICI, J.F. *Aproximación Histórica al Convento de la Visitación de Santa Isabel a Nuestra Señora de las Clarisas Descalzas de Oliva 1564-1998*, © dels autors amb el patrocini de l'Ajuntament d'Oliva, 1999, pàg. 23, 100-118.

Rocalla decorativa a la part lateral de la capella

Els contactes amb l'art italià continuen, però són ara els artistes valencians els que acudiran a Roma. A la Ciutat Eterna, Llorenç Chafreón (1696-1749),¹⁴ com ja hem dit, autor dels frescos, fill de l'enginyer i matemàtic deixeble de Caramuel,¹⁵ va seguir les

¹⁴ Llorenç Chafreón va néixer a la ciutat de València i fou batejat en l'església parroquial de Sant Esteve l'any 1696. En dita ciutat es va instruir en els principis de la pintura, si bé ignorem en quina escola. Va viatjar a Roma i va ser deixeble de Corrado Giaquinto, en tornar a València va treballar vàries obres que se'n dugué a Madrid. Va rebre l'hàbit caputxí en el Convent dels Caputxins de Granada el 5 de setembre de l'any 1747, on va professar el 6 de setembre de l'any següent, va prendre el nom de Fra Maties de València, va morir el 1749 a causa d'una desgràcia en un safareig als 53 anys.

La seua obra pictòrica està repartida a causa dels seus viatges i llocs de residència, però principalment resideix en cases particulars, que a hores d'ara, per les reformes urbanístiques poden haver desaparegut. Cal veure també per a biografies d'artistes valencians ORELLANA, M.A. (1800) *Biografía Pictórica Valentina*, València., ALDANA FERNÁNDEZ, S. (1970) *Guía Abreviada de Artistas Valencianos*, València, i RUIZ DE LIHORI, J.V. (1897) *Diccionario de Artistas Valencianos*, València: Imp. Doménech.

¹⁵ Juan Caramuel y Lobkowitz (Madrid 1606, Vígeven 1682). Matemàtic, filòsof i teòleg espanyol. Va ingressar en l'Orde del Císter al monestir de l'Epina, a Castella la Vella. Es va doctorar en teologia per la Universitat de Lovaina, on va ser professor d'aquesta disciplina durant algun temps. Es va interessar per tota mena de coneixements, va intervenir en totes les controvèrsies que en el seu segle agitaren els grans pensadors d'arreu d'Europa. Va fer compatible la seua immensa tasca intel·lectual amb els innumerables càrrecs religiosos que va desenvolupar, entre els que cal citar el de vicari general de l'Orde del Císter a Anglaterra i Irlanda, abat superior del monestir dels benedictins de Viena i del de Nostra Senyora de Montserrat d'Emaus a Praga i bisbe de Vígeven (Lombardia). Va deixar escrites més de 200 obres, moltes de les quals constitueixen hui vertaderes curiositats bibliogràfiques. Destacarem *Mathesis Audax* (1642), on «decide las más graves y todas las dificultades que se disputan en la lógica, en la física y en la teología, aritmética y geoméricamente por números y por líneas». Més complet és el seu *Cursus Mathematicus* que va aparèixer, primerament, en tres volums in foli (1667-68) i després en quatre volums en quarto (1670-78), vertadera enciclopèdia científica del seu temps, el tercer d'aquests volums va ser traduït al castellà.

directrius de Corrado Giaquinto.¹⁶

Les novetats que aporta aquest coneixement directe de l'art italià per part d'alguns artistes són aspectes importants per a comprendre el moment i el subjecte artístic que és la Capella; tanmateix i encara que és un producte del rococó napolità, no s'ha de descurar que tot açò s'insereix en un medi encara tradicional que es desenvolupa amb lentitud, de fet tenim només els noms dels artesans que hi intervenen, operaris de Gandia, de València, d'Oliva, com els registrats al descàrrec del 7 de febrer de 1749 o d'altres d'anys abans:

Al manyà Josep Seguí se li pagaren pels ferros per a la capella i l'orgue 15 lliures i 6 sous. A Antonio Hjarro pels ferros de les finestres i nínxol de la capella 2 lliures 10 sous. Al fuster Juan Millán 27 ll. 15 s. Per les dues llànties d'argent per a la capella 245 ll. 13 s. Per la cortina de l'entrada de la capella, funda de treure el Crist en processó, capsas, llànties de vidre i manyocs 16 ll. 3 diners.¹⁷ Però, també, el vestuari era important, el 12 de maig de 1804 se li reconeixia un rebut a D. Juan Bigné, de València, per 18 vares de Gante, 37 vares de Ruan blau celest i 9 vares també de Ruan negra. Un altre a Francisco Falcó, mestre sastre, de València, per una estola morada Damasc de 4 de maig d'eixe any. O, fins i tot, el de Manuel Bó, mestre llibreter, de València, per enquadrar un Missal gran i compondre un altre gran i un altre menut, i afegir el cànon i misses al segon. Altres mestres d'oficis que intervingueren en la construcció i decoració de l'església i la capella, registrats són:

- Gabriel Hernando, mestre d'obra, que va compondre la llanterna i el remat del campanar.

- Francisco Ortiz, obrer, teulada de l'església i casa del vicari, propietat de la mateixa.

- Bautista Ripoll, cerer, per cera que empraren perquè es netejaren les sepultures, o siga, per donar llum.

- Francisco Gorrita, soguer, per cordes per a les campanes.

- Juan Barceló, fuster, que composà l'altar de la Concepció, i més coses.

¹⁶ Corrado Giaquinto (1703-65) pintor napolità que va ser alumne de Solimena fins 1725, any que va anar a Roma i començà a treballar a les ordres de Conca, qui també havia estat alumne de Solimena. Amb Conca va treballar a Roma i Torí, i el 1740 va ser elegit membre de l'Acadèmia de Sant Lluç de Roma, de la qual va ser president el 1750. El 1752 se l'invita perquè succeeix a Amigoni a Madrid com a pintor de la Cort. Arribà el 1753 i va ser nomenat director de l'Acadèmia; però el 1761 Carles III va cridar Mengs a Madrid, i Giaquinto. L'estil del qual rococó napolità era l'antítesi de l'estil neoclàssic de Mengs, no va tardar gens a tornar a Itàlia. Una de les seues obres més importants va ser l'extensa "Natividad de la Virgen" de la catedral de Pisa (1751-52), de la qual encara existeixen diversos esbossos, un d'ells a Oxford (Christ Church). També romanen a Madrid alguns quadres seus, i la National Gallery de Londres té un esbós per a un sostre que hom proposava realitzar en el Palau Reial de Madrid.

Francesco Solimena (1657-1747) va ser el principal pintor napolità del barroc tardà. El 1733 es va dir d'ell que era el pintor més gran del món *según la opinión unánime*. Va formar el seu propi estil basant-se en el de Luca Giordano.

Aquesta cadena de mestres i alumnes explica i ens fa entendre la frase que mossén Francisco Pons va escriure a la plana 141 del llibre de Sant Roc pel I centenari, l'any 1989: «...*hemos llevado a feliz término en estos días, la restauración de tan hermosa capilla; y, al ver resucitadas tantas bellezas ocultas por el polvo de los años, sentimos vivísimo desaliento al no poder darnos cuenta ni explicar, cómo apareció tanta belleza donde causa verdadera extrañeza hallarla*».

¹⁷ Per a una visió d'estil i formal de la Capella del Crist de Sant Roc d'Oliva, vegeu MESTRE PONS, F. (1993) «Capella del SSM. Crist de S. Roc» dins *Aureba*, núms. 3 i 4, Oliva, pp. 15-17 i 16-18.

- Llorenç Chafreón, revocar l'altar de la Concepció.
- Pedro Juan Codoñer, allò esmentat.
- Asencio Balaguer, obrer, compondre sepultura de les Ànimes.
- Juan Alemany de Juan, per nou mesures de cal.
- Josep Monzonís, ferrer, pel ferro per a la pedra de la sepultura.
- Nicolás Baldó, sastre, apedegar dues casulles.

III. Finançació de la Capella

Ja hem comentat que cap als anys centrals del segle XVIII hi ha un auge econòmic, València renova massivament l'arquitectura templera i això mateix passarà també a Oliva. En 1695 comencen les obres definitives del campanar de Sant Roc, en 1705 comencen les obres del temple nou de Santa Maria, els feligresos del Raval demanen, anys després, permís a l'arquebisbat per construir un nou temple, que els ho denega oficialment el 1756, fins que Santa Maria no fóra acabada, segons es va donar per enterada la Junta d'Electes de Sant Roc de 28 d'octubre d'eixe any. En 1725 s'edifica l'ermita de Sant Vicent Ferrer i a l'any següent es beneix; el 28 de març de 1745 es beneix l'ermita de Santa Anna al castell; el 15 de novembre de 1766 estaven edificant l'ermita dels Sants Antonis i les Clarisses també estan obrant el nou convent,¹⁸ entre l'1 de gener de 1746 i novembre de 1751; el raval l'únic que aconseguiria és alçar-li una Capella al Crist, entre 1725 i 1749, en un temps de vertader remolí urbanístic a la població.

Cal abordar, doncs, les fonts econòmiques que nodriren de possibles aquestes estructures capitals olivanes, que absorbiren, sens dubte, quasi tots els recursos monetaris d'aquella societat.

De la documentació consultada¹⁹ podem extraure que hi havia quatre maneres de finançar les empreses que volgueren mamprendre's: la devocional o almoines, la de vincular les rendes d'alguna propietat a la devoció o benifet a desenvolupar, la liquidesa monetària per la venda d'una producció agrària, i el recolzament d'un patronatge.

Les fórmules jurídiques o legals perquè s'obligaren les parts contractants al pagament de les tasques professionals van ser la *Carta de Gràcia*,²⁰ i els *arriendos*²¹ i les *pòlisses*.²²

D'**almoines** tenim els típics casos de feligresos més o menys benestants, que ocupen els càrrecs de direcció a la parròquia o a l'Ajuntament, que lliuren unes quantitats

¹⁸ CASTELL BOMBOÍ, J., PI Y APARICI, J.F., op. cit. Aquest convent és el que arribaria a l'any 1936.

¹⁹ Libro de la Administración de limosnas y presentallas del Santísimo Cristo (1733-1857), sign. H-1.1; i Libro de Fábrica de Sant Roc d'Oliva (1695-1769), sign. H.2.3.a., A.P.S.R.

²⁰ Carta de Gràcia és una clàusula de retrovenda que en determinades ocasions s'incorpora als contractes de compravenda de béns i per la qual el venedor conservava el dret de tornar a poder comprar el bé que havia alienat, en un termini estipulat —o bé a perpetuïtat—, normalment tornant el preu que s'havia obtingut pel mateix. La carta de gràcia pot, a la vegada, ser també objecte de compravenda.

²¹ L'arrendament és un contracte en què una de les parts cedeix l'aprofitament temporal d'una cosa a canvi d'un preu determinat. Els contractes, sovint, duraven entre tres i sis anys, un termini de temps curt que permetia al propietari, en aquest cas a la parròquia de Sant Roc, actualitzar la renda que percebia. A més a més, el preu solia pactar-se en metàl·lic, d'aquesta manera obligava l'arrendatari a vendre la collita en el mercat perquè obtinguera el numerari suficient per fer efectiu el pagament.

²² Pòlissa és la lliurança o instrument en què hom dona ordre de percebre o cobrar alguns diners.

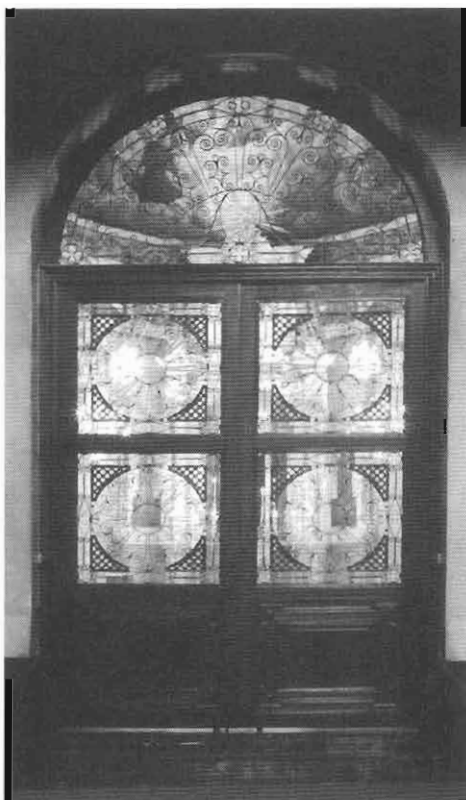

"Fresc de la Glòria" de Llorenç Chafreón

relativament altes i, que sobretot, compleixen el paper de ser els líders, perquè altres devots els imiten. Així Josepa Vilarnau va regalar el 26 de desembre de 1734 tretze lliures, quinze sous i sis diners per mans de Gregori Vilarnau, qui quatre anys abans era regidor de l'Ajuntament. Rosa Savall, en canvi, va optar per donar un anell d'or per valor d'una lliura valenciana i 12 sous. Almoines menors i, a més a més, anònimes eren donades al rector, i aquest, quan es feia arqueig, les presentava conjuntes, com les 68 lliures 7 sous i 7 diners que presentà el rector a l'administració contemporània dels casos esmentats, sots el concepte d'almoines vàries.

De la segona fórmula, les **rendes de les propietats**, tenim l'exemple de Francisco Mestre que, també, cap al 26 de desembre d'eixe any, va donar dues lliures d'una marjal a la partida de *Rebolleda* (sic). Tanmateix aquesta fórmula no era tant altruista. Hi hagué casos de particulars de despreniment de béns materials per a finalitats espirituals ben difícils d'executar-se, com el cas de la voluntat de Francisco Álvarez,²³ qui havia ofert per a la imatge del Sant Crist una marjal, valorada en 25 lliures, abans de 1724. En aquest moment parlem, encara, de la imatge i no de la Capella. En eixe mateix any, els manaments que va ordenar el Visitador General, redactats a les fulles 224 per darrere i 225 al recte, ens informen de la voluntat de fer la Capella: la fulla 224 darrere conté l'afer del cementeri i la següent el desig d'Álvarez. Doncs bé, eixe mateix manament ordenava al rector que, com que el nou propietari de la marjal, Andrés Pastor, no respectava la voluntat d'Álvarez de pagar les 25 lliures de la taxació, el rector havia de dirigir-se a les autoritats civils perquè, per via judicial, instaren el feli-

²³ Mossén Francisco Pons barreja els dos casos exposats ací, en el llibre del centenari del temple de Sant Roc. Oliva, 1989, en escriure a la pàgina 151 «Don Francisco Mestre 25 libras, precio de una amarjal, partida Rebolleta, que dió Francisco Álvarez para la Obra».

Porta d'accés a la capella

grés a complir la donació. Entre els manaments del visitador de l'any 1733, any vertader del començament de la Capella, encara es tractava el problema que estava protagonitzant el tal Pastor.

Els problemes constructius i de manteniment del temple eren tants que es compraren terres, a carta de gràcia, i s'augmentaren els arrendaments, per tenir liquidesa monetària. Un capítol important del *Llibre de l'Administració de les almoines i presentalles del Santíssim Crist* són les fulles que capbreven²⁴ les terres que es compraren i arrendaren, organitzades pels feligresos.²⁵

El sistema més ordinari i constant fou la **venda de les collites**. Bàsicament va estar la venda de la seda fina i l'aldúcar,²⁶ tal i com deduïm de comprovar la seua relació citada en tots els càrrecs registrats pels rectors des de 1734.

No és objecte d'aquest article fer ara un estudi econòmic del valor i preus de les collites, ni de la inflació i deflació

de les monedes corrents contemporànies; ens limitarem a referenciar diferents preus, en distintes cronologies, per testimoniar la importància d'aquesta font i deixar plantejat aquest tema per a un altre treball.

El 1716 el rector Melchor Sevilla escrivia que els valors que corrien d'una unça de seda fina era de 30 rals valencians cada lliura i de 36, als que s'havia de deduir les despeses de filar, recollir, pesar i la llenya.

El 1765 la seda es pagava a 14 rals valencians l'unça. El 1771 va estar en 6 lliures i 6 unces a raó de 35 rals i mig valencians cada lliura i va importar eixe any la seda 23 lliures 1 sou i 6 diners, i deduïren 6 sous de replegar-la, filar i pesar, restant 22 lliures, 15 sous i 6 diners.

Per mesurar si la renda era suficient per a les necessitats constructives de la Capella, ens fixarem, com a exemple, que el 1774 se li pagaren al mestre Francisco Hernando 5

²⁴ Capbreu és el llibre registre d'escriptures o bé breus resums de les mateixes referides a la percepció dels drets de leus, benifets, entitats civils, corporacions, consells o viles. Especialment confeccionat com a repertori dels censos, comptes, rendes, emfiteüsi, convenis o tributacions de qualsevol mena.

²⁵ Francisco Morera. Francisco Escrivà de Francisco. Dr. Joseph Llorca, Jayme Torres, Antonio Peris. Joseph Laos. Vicenta Miñana vídua de Francisco Ferrer.

²⁶ Adúcar: de l'àrab ad-dukar, la seda basta. Seda que envolta exteriorment el capoll del cuc de seda, i la qual és sempre més basta. També es coneix com capoll ocal, seda ocal, el format de dos o més cucs de seda junts.

ll. 3 s. 4 d., per fer les boques de les sepultures del Sant Crist i altres reparaments de la mateixa, a la vegada aquest mestre hauria de pagar al seu oficial i peó. No era una renda molt estibada, quasi una quarta part, com veiem, se'n podia anar a cobrir una despesa concreta de totes les necessàries d'un any.

Bautista Morera, en qualitat d'hereu del rector Herman —mort el 1761—, per ser la seua muller, Maria Inés Pérez, neboda de l'esmentat mossén, informava a la Junta d'Electes el 25 de novembre de 1764 que els diners dipositats a l'arca, i que es custodiaven a la casa de Bautista Ripoll —pràctica devocional, que no professional, del moment—, eren 114 lliures dels quatre anys compresos entre 1757 i 1760. Aquest feligrés no diu quants diners són per any, però si dividim les lliures pels anys ens n'ix una mitja de 27 lliures cada any, quantitat bastant semblant a la real de 1771.

Arran de la mort del rector Josef Terol el 29 de maig de 1804 hom va realitzar una pesquisa per esbrinar com es va vendre la seda fina i l'aldúcar, que va estar a 25 rals la lliura la primera i a 20 lliures la segona respectivament, i es va advertir, literàriament, pels auditors que: «... *falleció... entre las nueve y las diez de la noche y que no se habían hallado notas entre sus escritos de las relaciones económicas a excepción de los hechos entre 1790 y 1800... 10 barchillas de panizo y 3 celemines a razón de 15 s. la barchilla*».

Junt a la seda hi hagué altres collites que nodriren l'administració econòmica del moment. El 5 de juliol de 1699 Gregori Vilarnau i Miquel Llazer, ambdós electes, acceptaren 21 lliures 13 sous i 4 diners, per 40 barcelles²⁷ de blat per a ingressar en la comptabilitat per fer l'altar de la Puríssima Concepció, que es començà per Sant Joan d'eixe any. Administració que duïen el Dr. Tomàs Ruiz de Climent, rector, i els jurats Silvestre Fuster, Francisco Vives i Josep Savall.

Aquesta administració, també, va acaptar diners de la venda de la pansa. Tres quintars i mig. El quintar pagat a isards era 1 ll. i 18 s., va ser 6 ll. 9 s. A més a més, de la venda de les garrofes, 35 arroves en 14 de setembre de 1699 anaven a raó de 2 ll. 1 s.; en tragueren 3 ll. 12 s. 11 d.

Tanmateix els descàrrecs de les despeses eren fortes per als ingressos: Hom gastà entre l'obrer i el manobre, guix i rajoles, perquè pintara el retaule de la Puríssima i altres apedaçaments de la capella 6 ll. 6 s. 6 d. A Jaume, l'escultor, pel marc del frontal (8 ll.) del retaule al nínxol 62 ll., més dues estrenes (64 lliures), total aquest artesà va cobrar 72 lliures. I, finalment, a Donís Vidal, pintor de València, pel quadre del nínxol de la Puríssima, amb rebut de 21 de novembre de 1702, 15 lliures 8 sous.

En agost de 1763 tenim relacionat que el cafís²⁸ de blat valia 8 lliures valencianes. El 19 d'octubre de 1771 es va vendre una barcella de forment i mig *celemin*²⁹ per 14 sous 1 diner.

Sobre la quarta manera, aquella que fa referència a algun **patronatge**, cal dir que la Capella no és obra directa d'una família noble o rica que es fa càrrec d'eregir-la i decorar-la, com en altres èpoques i ciutats va estar força comú. És una obra col·lectiva de la feligresia de Sant Roc, i l'únic llinatge que podia haver exercit de patró, i que ho

²⁷ Barcella és la unitat bàsica en les mesures de capacitat per a àrirs, equivalia a 16'60 litres a Castelló de la Plana i a 16'75 a València ciutat.

²⁸ Cafís és el múltiple de la barcella, compost de 12 barcelles.

²⁹ Celemin o almut és el submúltiple del cafís, la barcella estava en la proporció 1:4.

era de tota l'església de Santa Maria, i propietària en tots els ordres de la vida —quotidians, civils, legals, jurídics, econòmics, militars— dels habitants d'Oliva, com era la comtal, en aqueixos moments els ducs de Gandia; es limitaren a donar una paupèrrima ajuda, perquè va ser l'única que donaren, encara que la xifra va ser alta; de 150 lliures per a l'obra l'any 1745.

De les fórmules jurídiques, la que sovint empraren va estar la pòlissa. El 26 de desembre de 1734 registraven al llibre d'administració els de la junta que el rector Herman havia signat 22 pòlisses. El 20 de febrer de 1736 n'eren 56.

Amb pòlissa —del 17 de novembre de 1745— es va pagar als dauradors Bartolomé Juanina i Juan Belando les 1385 lliures que costà daurar el retaule i la Capella, així com altres tasques amb els seus honoraris corresponents.³⁰

En conseqüència, l'economia sant-roquera era molt ajustada o deficitària, i les necessitats a cobrir moltes i constants. Per exemple, el manteniment de la mateixa Capella: *«A últimos de 1764 y primeros de 1765. Se hizo el atambor o albañar para impedir que el agua entrase en la capilla del Sto. Cristo. Se levantó la pared del cementerio y se hizo la cruz de piedra»*. O *«día 31 de octubre de dicho año entregué a Pedro Juan Codoñer dorador de Gandía por las diez y seis virollas plateadas, que sirven de adorno en el altar del Sto. Christo, esto quatro grandes y doce más pequeñas...»* O, *«día 28 de junio... Se determinó hacer un guión para salir por las calles rezando el rosario»*.

En la reunió de la Junta d'Electes de 26 de desembre de 1734 acordaren dur la comptabilitat tant de la imatge com la de l'obra de la Capella, però indicant les quantitats per separat, per a major claredat, com ja hem dit.

L'administració de 1782³¹ comptabilitzà les dels anys 1772, 1774 i 1778; en la seua pròpia de l'any —20 d'octubre— indicaren que donaven permís per treure 80 lliures del fons de la Capella per a les obres en l'església, en casa de l'escolà i abadia.

Per acabar el quadre de la difícil economia parroquial direm que la gestió no va ser anualment duta al dia. Els administradors de l'any 1789 actualitzaren els endarreriments des de l'any 79 fins a eixe mateix i, a més a més, aclariren que eren diners dels responsables electes de l'any 1756!

IV. El paper social de la Capella

Ja hem comentat que la Junta de 26 de desembre de 1734 acordava dur la comptabilitat diferenciada, però unida, de la imatge del Crist i l'obra de la seua Capella. També que en més d'una ocasió els administradors permeteren que del fons de la Capella es tragueren diners per a les necessitats arquitectòniques o decoratives de la resta del temple.

³⁰ «30 l. a los mismos doradores por dorar la llave y colgantes de las medias naranjas, en virtud de otra póliza»; «Por otra póliza de 107 l. 5 s. se pagó el importe de los andamios de dorar la capilla»; «7 de febrero de 1749 se pagó 87 l. a los doradores de la capilla, 90 l. por 4 frontales de la misma y poner los cristales al nicho»; «Cargo de 5 l. a Lorenzo Chafreón pintor por revocar el quadro de la concepción, póliza de 14 de julio de 1735»; «6 libras a Pedro Juan Codoñer, maestro pintor, por la revocación de las imágenes de Nra. Sra. Dolores y San Juan que están en el retablo nuevo del Sto. Xto. póliza 30 de noviembre de 1735».

³¹ La composaven el rector Josep Bonet, Francisco Llidó regidor, Vicent Llorca electe i Pablo Pi, síndic de la parròquia.

També hem dit que tota aquesta construcció satisfesia les aspiracions devocionals dels feligresos i els jerarques eclesiàstics del segle XVIII. Tanmateix, la verdadera vessant social que aconsegueix la Capella és la de minvar certs problemes humans des de la seua economia.

I igualment que ara mateix Càritas exerceix un paper fonamental en la societat industrial i d'oci de final del mil·lenni, el 28 d'octubre de 1770 tenim la primera relació documental sobre la comptabilitat que l'arca de la Capella registra com *las mesadas*.

A la fi d'aquest segle l'estatus social dels individus ha augmentat tant, l'eficiència mèdica ha minvat tant la mortalitat infantil, que la figura dels germans de llet es constrenyís a una dada cultural o a un succeït dels nostres pares i iaïos.

Las mesadas fan referència als mesos de la lactància que tot infant necessitava practicar només nàixer. La pobresa, semblava, tant extensa, que en la data esmentada la Junta d'Electes va determinar que «*de la limosna del St. Christo se pagassen las mesadas de la leche de algunas criaturas pobres, hasta que venga el Sr. Arzobispo y de providencia sobre ello*». Així, i com a exemple d'un bon tall de casos —són dues fulles per davant i per darrere—, el dia vint-i-sis de novembre donaren 10 rals valencians a Maria Antonia Pont, muller d'Ignasi Sanz, per la mesada de llet del fill de Vicent Ots, aquesta Pont era, doncs, la mare de llet.

La Capella sempre ha estat al servei dels parroquians, i els feligresos de Sant Roc s'han desviscut pel seu Crist. Aquesta és l'única raó que justifica perquè atresora una església pobra, enclavada a un barri pobre, tanta bellesa de detalls en un conjunt tan harmoniós.

I les característiques urbanístiques del barri són eixes, la pobresa i la unió dels parroquians. L'obra és del total d'eixa població. Un precedent d'abordar una obra de gran envergadura per tots els sant-roquers, va ser la construcció del campanar el 1695, són claríssims, al respecte, els acords segon, tercer i quart que es prengueren per la Junta de Fàbrica convocada el 2 d'abril de 1695:

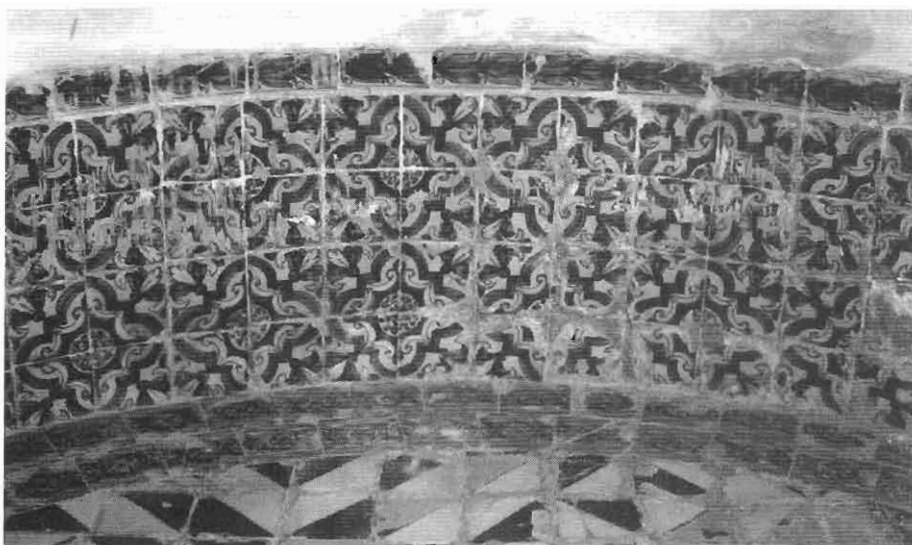
«II. It. que pera dit efecte, es acaptara una bolta cada setmana pera la Fàbrica del Campanar, y que tots los parrochians sien obligats a contribuir un diner lo menys cada setmana.

III. It. que pera que es fasa en menys cost y en menys gasto, tots los parrochians sien obligats a servir als mestres o mestre que obrarà dit Campanar; y açò sia per tanda.

IV. It. que tots los parrochians sien obligats a acudir aón seràn convocats pera fer xara y altres coses consernens a la machor conveniència de la Fàbrica de dit Campanar, y que el Rector y elets nomenen esquadres per los Barrios de dita Parroquia».

Gràcies als nomenaments d'esquadres pels barris, podem comprovar l'àrea urbanística, de les darreries del segle XVII, tot i que no hi ha plànols, se'n podrien alçar a partir dels carrers registrats. Ens ratifiquem en la pobresa, aquesta vegada, del nombre de vies públiques,³² i exaltem, si més podem, com el rococó napolità i els ordres de

³² Els carrers eren: Serrans, Mur, Sant Jordi, Raconet, Barranc, Tendes, Moreres, Abram, Pateres o de Camacho, Placeta de Ganguis, de P. Moreno, de la Font, de G. Vidal, Empedrat. Vg Llibre de Fàbrica, full 177, A.P.S.R., i també DOMÍNGUEZ, J.M^a. PONS MONCJO, F., op. cit., p. 123.

Sòcol del trassagari de la capella. de ceràmica amb motius florals i geomètrics

Vignola, rotunds, destacaven i senyorejaven, des de tots els punts cardinals, el raval d'Oliva.

V. Conclusions

Cal superar la mentalitat reduïda, que tracta la Capella del Santíssim Crist com una obra meravellosa en un poble aïllat de l'antic Regne de València. Els protagonistes de l'obra, tot el raval, construïren una arquitectura de primer ordre en l'art nacional del moment.

És una obra de primera línia, que participa dels estils i maneres d'aparellar i decorar com estava fent-se a qualsevol capital espanyola i estrangera d'importància.

Participa, i és dins, del programa global de l'arquebisbe Mayoral, de renovar les fàbriques dels temples valencians, segons els corrents artístics més importants contemporanis i amb els missatges ideològics, religiosos, que la jerarquia catòlica pretenia reafirmar i desenvolupar.

VI. Apèndix documental

Malauradament no es guarda entre els fons de l'Arxiu Parroquial de Sant Roc el document directe que manifeste la voluntat de fer-li a la imatge del Sant Crist una Capella. Sempre s'ha donat en la bibliografia³³ sant-roquera, com a document creador d'aquesta arquitectura, el manament del Visitador General de 1724, escrit en la fulla 224 per darrere, que no és altra cosa que manar que desapareguen dues moreres d'un

³³ DOMÍNGUEZ, J.Mº, PONS MONCHO, F., op. cit.

cementeri parroquial, no perquè s'haja de fer la capella allí, sinó perquè no pot haver arbre, ni flor ni fruit en un espai piadós, segons les constitucions sinodals dels arquebisbes Urbina i Rocabertí.

Hem emprat l'adjectiu indeterminat *un* per al cementeri, perquè, tal i com escriu el doctor Tomàs Barceló al marge del manament, protestant perquè el Visitador l'havia marmolat per l'existència de les moreres, no soterraven allí, sinó que era un terreny que, amb els segles, s'havia comprat i afegit. Per tant, de la lectura de la nota de protesta deduíem que si la construcció de la capella emana de la voluntat de la jerarquia arquebisbal de València, el manament és anterior a aquest, i aquesta possibilitat està descartada, ja que la Visita Pastoral immediatament anterior és la de 1699, amb el seu ordinal 22, mentre que la nostra és la 23, per tant no n'hem perdut cap; si naix de la voluntat del rector Barceló o d'algun grup de feligresos allò més lògic és redactar l'acord de la Junta d'Electes de la parròquia de Sant Roc, que sí es va fer en el document que coneixem com *Libro de la Administración de limosnas y presentallas del Santísimo Cristo* (1733-1857), quan el rector Herman reuneix els electes i els comunica la decisió de dur endavant la construcció i creen la comptabilitat, burocràcia que no s'ha dut abans, perquè en un document més general com el *Llibre de Fàbrica y Obrieres de la Parrochia del Gloríós Sant Roch del Raval de Oliva* (1695-1769) tampoc no es contempla; i finalment, cap la possibilitat, que en el seu dia sí que haguera existit i després de tres segles haguera desaparegut, com part de la documentació parroquial, després de la guerra civil de 1936-39, cosa que dubtem per l'esperit de la voluntat d'Herman,³⁴ i per l'absència de referències en el llibre de Fàbrica esmentat.

Document marginal sobre el cementeri

1724, novembre 21. Sant Roch d'Oliva

1726, octubre. Sant Roch d'Oliva

«El lugar donde estaban las dos moreras, era addición al sementerio, en cuyo sitio no se enterrava: y estaban allí desde que se compró aquel pedazo de secano: que no permanecerían allí haziendo la Capilla al Santo Christo: que se efectuó su principio antes de venir el mandato.»³⁵ y arrancadas dichas moreras todo esto dixe al secretario...»

Visita Pastoral núm 23, fulla 224 per darrere.

³⁴ A qui de debò s'ha d'atribuir l'erecció d'aquesta obra singular, per la seua activitat metòdica i zel pastoral, encara que la idea fóra de Barceló, segons l'epitafi de la seua làpida sepulcral: *«hic jacet Doctor Thomas Barceló, huic Capellae additissimus...»*. Aquí jau el doctor Tomàs Barceló, d'aquesta capella molt addicte...

³⁵ El subratllat és nostre per a indicar al lector que abans d'aquest manament ja s'havia donat començament a la Capella, si no arquitectònicament sí econòmicament, amb l'acceptació de fons. El 24 de juliol de 1733 ja mort el rector, el seu germà i vicari Vicent Barceló presentava els comptes a la Junta d'Electes del rector Juan Bautista Herman. La frase subratllada també pot voler dir —i crec que és la interpretació encertada— que després de la inspecció —això és, la Visita Pastoral— començaria la Capella i la rebaçada de les moreres, abans que s'escrigueren els manaments de l'any 1724, ja que el visitador havia de tornar a la ciutat de València i allí redactar-los, açò ajornava la recepció dels mateixos pel rector. En el nostre cas arribaren l'octubre de 1726 i per això Barceló es queixa del manament, donat que ja l'havia obeït, ja s'havia fet, és el *«todo esto dixe al secretario»*.

BIBLIOGRAFIA

- ALDANA FERNÁNDEZ, S. (1970) *Guía abreviada de artistas valencianos*, València.
- BÉRCHÉZ, J. (1990) «Cultura artística: Entre la tradició i la novetat» dins *Història del País Valencià. L'Època Borbònica fins a la Crisi de l'Antic Règim*, València: Ed. 62, volum IV, pp 335-343.
- CASTELL BOMBOÍ, J., PI Y APARICI, J.F. (1999) *Aproximación histórica al convento de la visitación de Santa Isabel a Nuestra Señora de las Clarisas Descalzas de Oliva. 1564-1998*. © dels autors, amb el patrocini de l'Ajuntament d'Oliva, 1999.
- ORELLANA, M.A. (1800) *Biografía pictórica valentina*, València.
- RUIZ DE LIHORI, J.V. (1897) *Diccionarios de artistas valencianos*, València: Imp. Doménech.

JOAN FRANCESC PI I APARICI

Nascut a Oliva. Arxiver de Sueca

Director de les Jornades Internacionals d'Història dels Centelles i el Comtat d'Oliva